

Rudolf B a t t ě k

DUCHOVNÍ HODNOTY, NEZÁVISLÁ AKTIVITA A POLITIKA

Rámec tématu tvoří myšlenka o "věčném" sporu mezi životem lidí politickou mocí vertikálně řazených nad a pod sebe a snahou o život člověka s člověkem vedle sebe bez mocenské priority. Lidský život je neustálé prolínání touhy a činu, ideálu a skutku, teorie a praxe, zacílení a jednání odehrávající se ve společensky determinované podobě. Jsou to stupně hledání – směřování a pokusy o jejich naplňování. Takový pohled objevuje n e u s p o k o j e n o s t se sebou samým, s jinými nebo dokonce s fungováním celé společnosti.

Historická touha po rovnosti je ideálem představy sociální spravedlnosti. Ale každý toužící jedinec je podrobován realitě sociálního statu quo. Dosavadní dějinný člověk je důkazem nedosažitelnosti trvalé vyrovnanosti, stability a plného uspokojení. Člověku jako biotypu není v průběhu jeho života dáno dosažení "stavu" jako cíle s možností zastavení se, vydechnutí a trvalého klidu. Jedinec zažívá fáze osobního uspokojení zpravidla jako časově omezený projev očekávaného úspěchu, jako dosažení cíle.. Trvalé sebeuspokojení je hrozbou životu, je krajním nebezpečím pro člověka jako člověka.

Společnost je vždy nějak uspořádána a vždy nějak funguje – ve fázi relativní stability ale i destrukce. Staré civilizace zmizely, ale člověk zůstává – vzrůstá a tvoří civilizaci současnosti s vědomím, že budoucnost uzavře a překoná dnešek jako nedokončený životní modus, jako neuspokojivou variantu životních m o ž n o s t í.

Pro usnadnění svého pokusu nahlédnout tuto situaci si vymezují pojmový rámec: od obecné myšlenky smyslu lidského směřová-

ní a určenosti /dvě možnosti mravní – duchovní a konzumní/ k vyjádření dvou postojů sociálních /postoj člověka a občana/ a k otázce politické konformity a nonkonformity. Ve všem se promítá hlavní myšlenka o hledání smyslu a vyváženosti parciálního člověka s jeho historicky podmíněnou existencí a jeho úsilím po adekvátní individuální a sociální změně v globálním světě.

1. **Dvě možnosti mravní** "Nikoli duch pomsty,
nýbrž vůle k pravdě."

Jan Patočka

Jaké rozpětí pro prožití individuálního lidského života je člověku dáno? Z čeho si může jedinec vybrat, kdy a jak se může rozhodovat, kam až může dosahovat a zasahovat svým rozhodováním, činy a hledáním a určováním směru a smyslu?

V principu jsou dvě mezní možnosti: **d u c h o v n í**, zahrnující optické postuláty, vnímavé tvoření, analytickosyntetické poznávání a sebeuvědomování v otevřenosti a postupu. Je dána pojmy: cítit, vědět, dávat, poznávat, milovat, věřit; **k o n z u m n í** /spotřebitelskoexistenční/ zahrnuje orientaci na životní pohodlí, nadbytek, materiální bohatství – je dána pojmy: mít, získávat, přijímat, užívat.

Vybudovat a zaměřit svůj život pouze ve smyslu konzumní orientace je "mikrokosmickou tragedií" – "ztraceným lidstvím". Duchovní orientace je jediným možným zacílením naplňujícím smysl lidství v člověku dostupné formě a obsahu. Mezní formy duchovní seberealizace člověka je možno postihnout ve filozofické, kulturní nebo náboženské niternosti. Jejím předpokladem je imanentně vyvěrající opravdovost, etická jasnost, široce pojatá humanita /postulát opravdového lidství/ a především a zejména dorůstání ke dvěma základním kategoriím **tíhnutí k pravdě a rezistencí vůči zlu a lži**. Spojení obou /aktivní a pasívní/ vede ke svobodě. Jsou to kategorie mnohoobrazné, mnohorozměrné a časově nedokonavé /procesuální/.

Žádný jedinec není ve smyslu těchto dvou možností určen jednoznačně. Ať tíhneme ke kterémukoliv pólu, vždy jsme nuceni "pečovat" o své materiální bytí. Ani nejextrémnější typ duchovní-

ho člověka nemůže pominout potřebu zachování své tělesné bytnosti. Tato základní podmínka jakékoliv aktivity vnáší do života některé prvky nepominutelnosti a z nich vyplývající nutnost plnit určité sociální funkce. Například společenská vázanost jedince je takovým nepominutelným prvkem: Mnohoznačnost a mnohovýznamnost sociálních vazeb je nejvýraznějším faktorem při hledání individuální orientace jedince, ale i skupinové orientace společnosti a společenství.

Je překvapující, jak mocní jednotlivci nedokáží ve svých životních, individuálních plánech či celospolečenských konceptech pochopit nutnost **v y v á ž e n o s t i** při kladení důrazu na různé aspekty smyslu vlastního jednání, tvorby, činů, ovlivňování atd. Přičemž vůbec nejde o to požadovat tuto vyváženost u každého jako absolutní předpoklad, ale pouze o porozumění, že nápravu ve věcech veřejných, celospolečenských nelze probíjet, prosazovat, protlačovat jednostranným důrazem, např. na změnu individuálního postoje mravního, na vytváření nezávislých společenství, na "život v pravdě", na pasivní rezistenci vůči zbabělé moci, či na vytvoření politických institucí, na všeobecnou politickou angažovanost, na dobře konanou práci, na psaní kritických textů odborných či literárních "do šuplíku", na normální chování nevybočující z chování "průměrného" občana atd. apod. Pokud tento jednotlivý postoj vyvěrá z vnitřní motivace a není ovlivňován záměrnou strategickou motivací vnější /což nelze vždy spolehlivě posoudit/, je možno a nutno o věci uvažovat, diskutovat a polemizovat. Předem lze však vyloučit teoretickou oprávněnost jednostranného přijetí takové dílčí orientace, a už vůbec nelze počítat s jejím prosazením v praxi, neboť životní postojová škála nonkonformity prokazuje bohatou pluralitu v názorech na otázku "co a jak dělat, aby se věci pohnuly". Na otázku "co a jak dělat, abychom žili jako ostatní lidé /pochívá pracující většina/" je odpověď nesporně jednoduchá: dodržovat vždy a všude, co od nás vládnoucí politická instituce mlčky či přímo vyžaduje a očekává.

Z pochopení vztahu mezi vnějším a vnitřním, materiálním a duchovním, sociálním a individuálním, politickým a soukromým vyrůstají ony bohaté rozdíly v názorech. Tyto rozdíly jsou ovšem stej-

ně hluboké v oblasti politického myšlení samotného, jakož i v představách o hodnotách duchovního života. Mohl bych ony dvě krajní možnosti, jež jsou člověku dány /duchovní a spotřebitelskoexistenční/ zjednodušit tím, že bych je dosadil do vztahu nepřímé úměrnosti /čím více člověk táhne k sebereflexi, k imanaci, k božství, tím méně mu záleží na jeho vnějším společenském postavení a materiálním bohatství/. To však neplatí obecně, i když takový poměr má svou logiku a v praxi se s ním lze běžně setkat.

Jedinec se nerozhoduje jako "svobodný" subjekt. Zejména v autoritativním systému je mnohoznačně závislý, musí brát nejrůznější ohledy, mnohé respektovat a především zde vystupuje řada rysů povahových a charakterových dispozic. A tak ne vždy je soulad mezi tím, co člověk teoreticky uznává, respektuje, oceňuje a co by rád v praxi konal, a mezi tím, jak se skutečně chová a jedná. Je to především **s t u p e ň m o r á l n í s í l y** /mravního stavu osobnosti/, který rozhoduje o tom, jaké postoje zaujme. Jedinec se také nerozhoduje **jednou provždy**, pokud se vůbec rozhoduje vědomě. Neodvažují se posoudit procento populace, která svůj životní styl více méně přebírá a v názorech, jednání a činech se pasívně přizpůsobuje zvyklostem doby. Ale i sebevědomý, sebereflektující jedinec nezůstává u perspektivy, kterou si v určité fázi života stanovil. Taková hlubší individuální změna v názorech, v hodnocení, v postojích je vždy obtížná, zpravidla s sebou nese vnitřní konfliktnost, rozpaky a nejistoty. Pro akceptování změny je třeba vyvinout větší úsilí a mít více odvahy, než je potřeba k setrvalosti, k podržení svých dosažitelných představ.

Pro způsob, jakým se jedinec rozhoduje pro aktivitu a iniciativu v totalitní společnosti, je právě příznačné, jaké hodnoty převažují v jeho osobním životě – která **m r a v n í m o ž n o s t** má určující význam pro jeho existenci. Jde o problém **m r a v n í o d o l n o s t i** a nikoli **m o r a l i s t n í z a r p u t i l o s t i**. Přitom vůbec není rozhodující, zda se jednotlivec nachází v pozici převážně souhlasné a přitakající dané vládnoucí moci, či ve stavu opozice, převážně negující daný politický systém. Být mravně odolným je obtížnější v případě prvého, kdy souhlas s režimem přímo nabízí mnoho příležitostí k volbě a výběru, a tím i "opuštění" a "zapomenutí" postu-

látu o mravní určenosti. Za zvlášť důležité považují, aby i v totalitním systému měl nekonformní jedinec celkovou převahu pozitivních životních a společenských vztahů nad vztahy negativními a opozičními. Je-li tomu naopak, vede to k ochablosti a rozpakům nad sebou samým a také k falešným závěrům o postoji k uzurpující moci.

Je nutno umožnit "dorůstajícím" či mravně rozkolísaným otevřeně názorové vyzrávání se současným pochopením, že morální kvalita člověka je nenahraditelnou hodnotou pro jakoukoliv sociální pozici a sociální angažovanost. Nalezení správné mravní orientace /mravní dospělosti/ je pak předpokladem pro denní osobní rozhodování i pro práci veřejnou. Duchovní orientace není ovšem žádnou zárukou politické "úspěšnosti" a není také zárukou úspěšnosti v jakékoliv práci ve společnosti. Dlouhodobě se však vždy nezvratně prokázalo, že mravně selhávající politik se "na věčné časy" zhanobí, zatímco morální důslednost v uzlových okamžicích historie znamenala vždy opravdové vítězství, které se stalo vzorem chování pro budoucí. Odpovídá to konfuciánské představě, že "morálně závadný postup se dříve nebo později ukáže být i politicky neúčinný, ba přímo zhoubný, a to i tehdy, je-li motivován nepochybným praktickopolitickým ziskem."

Platnost této zásady by měla být imanentně přítomna v naší lidské či občanské angažovanosti, v našem úsilí prosadit platnost a dodržování všech práv člověka na úrovni současné evropské civilizace.

2. Dva postoje sociální " Wer heute im Zeichen europäischer Humanität fuer eine kulturelle Demokratie eintritt, der tut dies mit der Absicht, die Behauptung einer besseren, wertvolleren Welt in eine Tatsache zu verwandeln."

Hermann Glaser

Úvaha o dvou možnostech mravního rozhodování není ovšem jen otázkou úzce etickou. Ta v ní hraje svou významnou roli, ale je

zřejmé, že je to problém hledání a určování celkového pojetí a smyslu života jednotlivce ve společnosti. Tato sociální vázanost nutí k posunutí úvahy do jinak viděných souvislostí. Jejich význam není omezen, tj. platí pro každého člena společnosti – pro ty, kdo se v různém stupni formálně či věcně identifikují s danou sociální realitou, i pro ty, kdo vůči ní zaujímají kritický postoj.

Toto jiné vidění stejných souvislostí lze vyjádřit jako napětí mezi dvěma postoji téhož jedince – postojem *č l o v ě k a* /jeho lidstvím/ a postojem *o b ě a n a* /jeho občanským uplatněním/. Je to v podstatě napětí a střetávání se soukromého a veřejného, individuálního a kolektivního, nepolitického a politického, osobního a společenského ve vědomí a chování jednotlivce.

Jako člověk se jedinec promítá ve své individualizaci, ve své lidsky unikátní jedinečnosti. V tomto smyslu vytváří soudržnost lidí různá *s p o l e ě n s t v í*, pro něž je základem vztah vnitřně motivované *s y m p a t i e*. Do společenství člověk volně vstupuje a volně se ho vzdává. Jako občan je jedinec *právně a sociálně situovaná bytost ve státní organizaci společnosti* – jedná jako funkčně postavený, jako zaměstnanec, jako spolkový nebo politický funkcionář, jako člen organizace.

Tyto dvě kategorie sociálního zařazení nejsou protikladné, nleze je osamostatnit. Jedinec se nedělí ve dvě odlišné bytosti, i když právě v autoritativních státech jsme často svědky toho, jak člověkem se stává občan až ve svém soukromí – v rodině, mezi přáteli, na své chatě. Jako občan se jedinec více stylizuje do příslušné role, protože je zvykem zachovávat určitá pravidla jednání. Mezi tendencí k přirozenému a bezprostřednímu chování a tendencí k chování "úřednímu" je vždycky určité napětí. Lze to např. vyznačit také na rozdílu mezi přirozenou a formální autoritou. Formalizace chování je nutná v organizované společnosti jen do určité míry. Čím více společenských aktivit je podřízeno určité hierarchii /dobrovolná sdružení, organizace pracovníků v kultuře/, tím větší důraz na formalizované chování /dodržování nejen předpisů, ale i zvyklostí/. Krizovost dnešního člověka, a tím také společnosti a eo ipso politiky je vyvolávána mimo jiné i touto potřebou autostylizace, nutnou pro hladký

průběh každodenního sociálního cyklu u jedinců v určitém sociálně "vyšším" funkčním zařazení.

Všechna spontánní hnutí dnešní mladé generace nejsou většinou výrazem promyšlené životní filozofie a koncepce, ale jsou právě výrazem odporu, nesouhlasu či antipatie vůči konvenčním vztahům a zvykům, konvenčnímu chování, konvencím verbálním, literárním, sexuálním. Je to neuvědomělé vyjádření krizového stavu společnosti.

Čím vyšší funkční postavení ve společnosti, zorganizované jako státní systém, tím větší šance nemít téměř žádný čas pro p r o c e s s e b e u v ě d o m o v a n ě h o l i d s t v í. Zvláště totalitní stát má bohaté pozorovací, hlídací a kontrolní mechanismy, které působí nejen vůči nekonformní složce, ale stejně nutně i vůči vedoucím kádrům /oporám systému/. Tzv. veřejný člověk, "nemající" čas na sebe /na rodinu/, je právě praktickým dokladem připomínané n e v y v á ž e n o s t i životního konceptu. Krize společnosti je také krizí nevyváženosti mezi lidskou podstatou jednotlivce a jeho občanským postavením jako bytosti tvárněné a podřizované organizaci.

Ale může existovat nekrizový člověk – společnost? Byla vůbec někdy doba "stabilizovaného" lidství – nekrizové společnosti? Považuji tuto otázku za kardinální pro pochopení současné, tedy především české společnosti sedmdesátých let. Souhlasím, že postupující civilizace a kulturizace, objímající dnes ve stále sevřenějším kontinuu všechny světadíly, navozuje takové stupně devastace mezi-společnostní a mezilidské, jaké dosavadní dějiny neznaly. Jako by míra a síla lidského intelektu byla přímo úměrná lhostejnosti, nezodpovědnosti a nezájmu nejen o životy druhých, ale i o svůj vlastní.

Zdá se, že lidstvo si začíná uvědomovat meze pozemských možností své technické civilizace, začíná vyslovovat své obavy, důkazy a začíná stavět bariéry nezodpovědné moci, která pro své upevnění potřebuje mít "stůj co stůj" největší zásoby co nejprogresivnějších zbraní, zdrojů energie a "lidského materiálu".

O tom, k jakému křídlu /technickému či ekologickému/ se jedinec přiřadí, rozhoduje do značné míry jeho sociální postavení, ale také "propracovanost" vlastního životního smyslu a perspektiv, i o-

hled na životní šance budoucích generací. Pokrok objevů a technické úrovně, schopnost více vyrábět a masově konzumovat určuje mentalitu současného člověka a tato fixace vědomí vysoké potřeby podněcuje k dalším rychlým inovacím, k vytváření nových potřeb a zvýšeného konzumu. K tomu přistupuje psychologicky přirozená touha majetkově nižších vrstev dosahovat /kvantitativně i kvalitativně/ úrovně vrstev vyšších. Zdá se, že v tom se občan průmyslových společností "stabilizoval". V tom je konvergence mezi zvyšováním soukromých potřeb řadových pracujících a obranných potřeb vládnoucích byrokratů. Občan toužící po stále dalších předmětech, schopný tuto touhu uspokojovat a těmito cíli dostatečně zaujat a absorbován, je pro vládnoucí vrstvu bezpečnou zárukou konformity, poddajnosti a manipulovatelnosti.

Pocit obecného ohrožení lidské existence na naší planetě nebyl v historii nikdy tak aktuální, jak ho zná současnost. Apokalyptická hrozba "konce světa" v minulosti byla náboženskou vizí, nemající žádný racionální důvod. Možnost zániku lidstva přírodní katastrofou žila jen v hypertrofované představě jedinců s bohatou fantazií, či náboženských blouznivců. Člověk v minulosti nikdy nepomyslel, že to bude on sám, kdo svým umem dokáže vytvořit tak ničivé agens, že ohrozí sebe sama, že se stane sám sobě božskou hrozbou konce světa. K tomu přistupuje ještě soustavná a pokračující devastace životního prostředí. Jako by tedy dnešní krize pramenila v l h o s t e j n o s t i a n e t e č n o s t i člověka vůči sobě samému. Zatím nic nesevřídčí pro to, že tato lhostejnost je dostatečně vyburcována. Zdá se, že narkomanie není výsadou jen konzumentů drog, ale potřebou horečnatého, bezoddechového prožívání jsou narkotizovány celé společnosti – je toho mnoho, co by nám mohlo uniknout, a my chceme všechno poznat, všechno užít, ze všeho mít nějaký prospěch. U s p ě c h a n o s t provází n e t e č n o s t a spojuje se v p o v r c h n o s t i celého životního konceptu – v n e s c h o p n o s t i z a s t a v e n í – vše tak příznačné pro onu konzumní alternativu.

Otupělá a smířená společnost je zasahována ze strany vládnoucích křečovitým ideologickým zdůvodňováním všech projevů moci, počínaje kritikou vládnoucích vrstev v oněch "jiných" společen-

ských zřízeních, ale kritiku vylučující obhajobou své reálné formy vlády, a konče panoptikálním dohadováním o "normativu" zásob ničivých zbraní a látek k hotovému použití pro válečnou likvidaci osob na vojenské akci přímo zúčastněných /armáda/, či nezúčastněných /naši a cizí pracující/. Vnímaví jedinci se bouří proti takovému "zárukám" mírového života /ovšem jen pro vyspělé civilizace průmyslových společností/, zatímco třetí svět černých, žlutých a přismahlých je beze studu, s chladnou rozvahou a obchodnickým kalkulem podrobován ověřovacím testům nových zbraní a nové válečné taktiky.

Kritický postoj /opozice/ vůči vládnoucí moci existuje v každém systému. Jeho příčinou není vždy zásadní nesouhlas se systémem jako takovým, ale často nejrůznější názorové rozdíly na otázky méně obecné, či dokonce kritický postoj vůči osobám. Dramatickou tvářnost nabývá teprve v totalitním systému vlády, kde je prostě jakákoliv otevřená kritika systému jako celku i jeho dílčích nedostatků zakázána, stíhána a trestána. V totalitním systému se z prosté opozice stává disidentství.

To, co v západoevropských politických soustavách, tradičně označovaných jako parlamentní demokracie, může fungovat jako nepolitická aktivita občanů /spolky, kluby, tribunály, výbory/, nezávislá na existující vládní moci a v rámci právního řádu, musí ve východoevropské sféře sovětského vlivu nutně nabýt povahy politické opozice, neboť jakýkoliv pokus o "nezávislost", bez ohledu na soulad či nesoulad s platným právním řádem, je považován za protisociální a protisocialistický a tudíž za politicky závažný a nebezpečný.

Už toto označení "nezávislá občanská iniciativa" je v totalitním systému sovětského typu provokující neobvyklost. Nejdůležitějším faktem je, že takováto aktivita se po otevřeném projevu sovětského hegemonismu /obsazení ČSSR v r. 1968/ rozvinula ve všech zemích komunistického bloku, moc ji není schopna potlačit a zničit, ale snaží se a/ mít ji pod kontrolou /vědět o každé probíhající či připravované konkrétní aktivitě/, b/ omezovat a ohraničovat její akční rádius /intenzitu a rozsah ovlivňování společenského vědomí/, c/ trestně stíhat okrajové projevy aktivit mimo "respektova-

ná" centra, d/ nejrůznější formou šikanování, tj. porušováním zákonů ztěžovat život aktivních iniciátorů, e/ využívat všech názorových rozdílů k vnášení rozkolu uvnitř opozičního hnutí. Nelze ovšem vyloučit, že obranný reflex potlačovatelských složek státního systému povede k přímějším a tvrdším zásahům vůči angažovaným občanům.

Na závěr této části bych chtěl zdůraznit: pro nás musí být základní a typická **i n i c i a c e** a nikoli **d i s i d e n c e**. Považujeme se proto především za **i n i c i á t o r y** perspektivních možností a nikoli za rozkolníky, odpadlíky a buřiče anti -a, anti -b, anti -c. Přenechme odpor a represi vládnoucí moci a sami proměňujme svoji **o p o z i c i** na stále výraznější **p o z i c i**! Charta 77 je pozicí nezávislého občanství, které se chápe svých **l i d s k ý c h** práv, daných nikoli *de lege*, ale *de facto*. A v tomto smyslu musí být **iniciátoři nové opozice** schopni nejen formulovat, ale i uvádět do života myšlenku lidského i občanského souladu – vyváženosti individuálního a společenského konceptu.

3. Dvě tendence politické

Politika je nejen umění možného, ale i hledání, ba dokonce tvorba možného. Na možnost nelze pasívně čekat, možnost je nutno aktivně připravovat a vytvářet.

Nepíší abstraktní úvahu o jedinci jako takovém, žijícím ve společnosti vůbec, ale o člověku a jeho perspektivách v ideologicky, mocensky, sociálně a kulturně sevřeném systému. V totalitní politické struktuře zasahuje političnost prakticky každou podobu lidské existence. Politická moc, jíž disponuje v totalitním státě hierarchicky seskupená vládnoucí třída, je nejvyšší formou centralizované rozhodovací pravomoci. Její totálnost se projevuje právě v disperzním zasahování a dopadu na všechny sociální složky, jejichž nižší rozhodovací pravomoc je odvozena od přímého či nepřímého pokynu, usnesení, směrnice, příkazu, majících svůj zdroj ve vládnoucí špičce.

Diskuse o tom, co patří nebo nepatří politice, co je či není politické, jsou vágní, pokud neberou ohled na určení systému, z něhož

lze vyvozovat politizaci "nepolitických" oblastí a "nepolitického" jednání. V totalitním systému je každé jednání "politické" proto, že vládnoucí moc každý postoj, každý výkon posuzuje podle toho, jak slouží a podporuje její postavení. Nic na tom nemění vývoj a proměna totální moci. Dnes už moc nevyžaduje vnitřně přesvědčený a aktivní výraz konformní angažovanosti, jaký byl předpokladem pro získání a udržení vyššího funkčního postavení ve společnosti padesátých a šedesátých let, ale spokojuje se alespoň formálním souhlasem a přitakáním, ba i pouhým mlčením, neprotestováním – mějte si názory, jaké chcete, ale jsou-li kritické a nekonformní, nevyjadřujte je.

V praktickém životě se uplatňují všude na světě některé zásady sociálně politické určenosti a manipulace. Ať chceme, či ne, zaujímáme ve společenské hierarchii mocensky determinovanou pozici, do níž jsme se dostali v důsledku minulých postojů svých a postojů mocensky relevantních a z níž se můžeme vyvázat nebo ji udržet opět jen svými rozhodováními, činy, jednáním s ohledem na postup vládnoucí elity.

Problém k o n f o r m i t y a n o n k o n f o r m i t y, pozice a opozice, consentu a dissentu je dán právě a jen existencí sociálně politické a mocenské diferenciacie ve společnosti, v níž každá sociální pozice je spojena s určitou mírou p r i v i l e g i z a c e. Pojem privilegizace, překrývající se v určitém rozsahu s pojmem moci, chápou obecně jako výraz možnosti jednat a dosahovat určitých cílů či nikoli. Privilegizaci je možno chápat souměrně s vládnoucím trendem – konformně či nesouměrně – nekonformně. Být synem "činitele" a mít tím zaručeno právo studia na vysoké škole je privilegizace konformní, mající pozitivní důsledky z hlediska formální sociální adaptace /dobré společenské postavení/, ale negativní důsledky z hlediska dosahování autentické existence /individuální odvozenost/. Být příslušníkem undergroundu, či politické opoziční skupiny je nekonformní privilegizace, přinášející z hlediska obecných měřítek nízký stupeň sociální prestiže, ale vysoký stupeň sociální neodvozenosti, nezávislosti a autenticity. Každý může volit v jemu přístupné a přijatelné míře, jakou privilegizaci pro svůj život považuje za dostačující. Jedinci, rozhodnutí vést svůj život ve shodě s vlast-

ním morálním cítěním a poznáním, budou v deprivované totalitní společnosti jednoznačně tíhnout k nekonformní privilegizaci. Budou se tím vystavovat mnoha obtížím a bariérám v praktickém životě, ale jejich postup bude poznamenán otevřeností, hledáním, sebedůvěrou, přesvědčivostí, volnou kritičností, sebekritičností, až úsměvnou sebeironizací, což není zanedbatelné pro zachování mentálního zdraví při trvalém tlaku oficiálních struktur na jejich existenční základ.

Komplikovanost našich možností začíná tam, kde zjišťujeme velkou variabilitu situací, v nichž se jednotlivci a skupiny nacházejí. Popsat tuto variabilitu by bylo možno jen jako sociálně psychologickou a sociologickou analýzu dnešní společnosti, jíž je nutno charakterizovat jako typ /variantu/ totalitního státu. Používání pojmu posttotalitní společnost pro sociálně politický systém dnešního Československa svádí k neadekvátním sociálním konstrukcím. Je jistě rozdíl mezi systémem brutálně prosazujícím požadavky a příkazy vládnoucí elity a systémem, v němž stejně odvozená vládnoucí elita "totálně" ovládá dění ve společnosti jen s tím rozdílem, že "berouc ohled" na vnitropolitické a zahraničně politické faktory, jedná nikoli prostředky přímé likvidace /což se dnes už považuje za ne dost "na úrovni", za "nekulturní" a "nehumánní"/, ale prostředky nepřímé postupné likvidace, postupného zatlačování, šikanování, existenčního znemožnění až vězení.

Ale buďme opatrní ve svých závěrech – ani vyhraněná nonkonformita není nikdy mimo určitou míru společenského souhlasu, podřízení a respektu. A také ten nejoddanější přívrženec režimu najde situace, kdy se projeví jeho kritičnost a nesouhlas. Doceňuji názor, že naše opoziční aktivita si musí udělat čas na zastavení se, na sebereflexi, v níž by bez horečnaté upachtěnosti posoudila svůj vlastní stav /nekonformní inventarizace/. Problém však nemůže být v tom, že j s m e v opozici – za dané situace nemůžeme n e b ý t v opozici. Jde o schopnost nalézat způsoby, jak svou opozici uvnitř totálního mocenského tlaku postupně a neúnavně proměňovat na pozici – na aktivní vytváření životního stylu. Je to jistě obtížné, ale nikoli nemožné. Uvědomme si, že tento specifický životní modus žijeme dnes už dlouhodobě /přes deset, ale někteří z nás přes třicet

let/. Mnozí z těch, kdož se ze svého opozičního postoje vydali v krátkém období po zvratech /1948, 1968/, přešli do "klidového" stadia určitého smíření se, vyrovnanosti, zařazení se a touhy po normálním životě. Biologickým stárnutím zestárla i jejich opoziční aktivita. Tím nelze ale zastírat prohlubující se obsahovou diferenciaci, existující již od počátku, ale v euforickém období po sociální změně ne tak zjevnou a výraznou.

Politická opozice, tj. **n o v á p o l i t i c k á p o z i c e** musí být schopna nabídnout alternativní koncepci, a tou v totalitním systému nemůže být reformní "šplouchání na maják". Ti, kdo žádnou alternativní koncepci nemají, nebo ji mají, ale bojí se ji vyslovit a postavit se za ni, jsou logikou situace /sociálních vazeb i hrozeb/ splavováni do establishmentu přijatelné nonkonformity. A hlásá-li někdo tuto "slušnou", "korektní" opozici jako program, bude po nějaké době jen mátožnou odnoží mlčícího masového kontinua řadových občanů jen s tím rozdílem, že nakonec začne kritizovat místo zbabělé moci ty své "bratry v utrpení", kteří se díky Bohu necítí za zenitem své rezistenční aktivity – svého iniciativního hledání životní a politické opozice.

Totalitní systém lze odstranit jen politicky relevantním odstraněním všech prvků struktury politické diktatury. To je základní praktický a politický úkol všech vyspělých evropských společností. Jen bláhoví se ale mohou domnívat, že to vyřeší situaci současného utrápeného, ustaraného člověka, že mu to přinese jakési definitivní vyřešení /po kolikáté už/ všech jeho obtíží a umožní mu dojít k naplnění svobodného života. To nezajistí žádná politická proměna. Úsilí o demokratizaci kteréhokoliv totalitního systému má svůj smysl v tom, že ve společnosti připravuje půdu a otevírá prostor pro **svobodný výběr** možností – pro rozhodnutí k aktivitě, která odpovídá založení jednotlivce, současně si také vědomého svých "nutností", tj. povinností plnit ve společnosti funkce, bez nichž by každá společnost zahynula i bez válečného běsnění.

Členitou podobu dnešní občanské aktivity, její rozmanitost, její schopnost v různém stupni i v různých formách kritizovat stav společnosti, ale také prosazovat se v pozitivních tvůrčích výkonech, je nutno ocenit a respektovat. Je také správné, že jakýkoliv projev,

postoj a jednání podléhá právu kritizovat a hodnotit a současně právu hájit se a vůči kritice argumentovat – tento dialog uvnitř opozice je nutno vítat a prohlubovat.

Počáteční nespokojenost s určitými nedostatky se poznáním proměňuje v nespokojenost s celkovým stavem společnosti, ve vědomě nekonformní postoj, a ten může přerůst v aktivní opozici. Takové poznání a pochopení není vždycky dostupné a přijatelné pro každého, ba ani pro většinu. Jaký kritický odstup vůči dané sociální soustavě jedinec zaujme, závisí na mnoha okolnostech. Jakmile však přijme pro sebe devizu jednat ve shodě s poznanou pravdou, nevyhne se nutnosti vyvozovat důsledky pro své jednání a pro svůj praktický život. Přináší to mnoho změn do životních koncepcí. V tomto vývoji společenského sebeuvědomování jsou různá stadia, z nichž pro každé platí jiná stupnice hodnot, jiná intenzita a úroveň aktivní angažovanosti, a konečně je nutno brát v úvahu, že i výrazně opoziční jedinec vidí účelnost jednání jinak, v jiných alternativách.

Stále a opakovaně se například problematizuje výrazná politická angažovanost. Jako by opozice měla smysl, perspektivu a úspěch jen pokud vyloučí angažovanost politickou v její opoziční tvářnosti. Politické ale nelze vyhostit z myšlení, ani z praktického jednání jenom tím, že je prohlásíme za bezperspektivní. Právě tak nelze z naší aktivní nonkonformity vylučovat žádnou iniciativu, pro niž se lidé chtějí angažovat. Politická opozice má v dnešním systému reálného socialismu svůj základní význam /politicky základní význam/, jejíž nelze ani obejít, ani nahradit žádnou jinou aktivitou. Zamyslet se je nutno nad formou, zacílením a metodami, nad přechodem k novým, netradičním přístupům v politické práci. Ty vidím v takových faktorech a tendencích, jako je princip demokratizace všech sociálních struktur prohlubováním prvků samosprávného rozhodování, institucionální omezování, otevřená ideová motivace, prohlubování prvků přímé demokracie, nadskupinová spolupráce a koordinace vyloučením priorit a privilegizace. Ale naopak je nutno chránit se politických skoků do neznáma a vidin, fascinovaných sociální utopií o odstranění moci, vlády a státu /moc budou mít všichni nebo lépe řečeno nikdo a nikdo nebude nikomu vládnout/.

Nechci se zde zabývat spojením pojmů politika a moc – oba

spolu dosud bytostně souvisí a pro dohlednou dobu budou souviset. Ten, kdo není ochoten faktor moci vidět v celé šíři, nejen jeho politickou podobu, a bude se snažit ho teoreticky negovat /protože prakticky to nelze/, doslova se ho štítit a bát, nedokáže pro společnost nic politicky pozitivního vykonat. Moc nelze na dnešní úrovni sociálních vazeb odstranit /tak jako státní formu organizace společnosti/. Ale politickou moc, tj. nejvyšší formu rozhodovací pravomoci je nutno zákonem i "mocí" chránit před totální koncentrací, kumulací, je jí nutno jako trvalý úkol kontrolovat, omezovat, kritizovat a prakticky znemožnit její rdousící zbytnění. Je to možné mnoha způsoby. Moderní demokracie mnohé naznačuje. Budoucí demokratická, samosprávná, socialistická společnost bude však v tomto ohledu důslednější, neboť pro to bude mít víc prostředků technických a větší faktický i osobní souhlas. Jestliže dnešní svět stojí před likvidační nezdůvodnitelných, neoprávněných a tudíž nespravedlivých třídních a skupinových privilegizací, stojí také před prolomením bariér, chránících politickou moc, totálně ovládající veškeré dění ve společnosti i chování jednotlivce.

V současném světě neexistuje a v nejbližší budoucnosti nebude asi existovat žádný sociokulturní systém /stát/, který bychom mohli nabídnout občanům jako jednoznačně příkladný pro plnou konformitu včetně námi projektovaného. Každá předpokládaná organizace společnosti, i ta s maximem uplatňované samosprávy, bude nutně vyžadovat vyvažující korelát v mimovládni, mimosamosprávné, mimoorganizační aktivitě volného seskupování pro nejrůznější krátkodobé či dlouhodobé potřeby a účely.

Perspektiva osvobozujícího se člověka je tedy v symbióze morálního a sociálního, humanity a demokracie, v pochopení a uskutečňování společenského řádu, v němž formalizovaná a funkcionalizovaná struktura společnosti bude regulována a kontrolována "znovuobjevenou" spontánní občanskou aktivitou jako trvalým a pro budoucnost nezbytným zdrojem společenského sebeuvědomování, zatímco byrokratické aparáty, ovládající společnost, atrofují do poslušně výkonných funkcí.

Jsem přesvědčen, že občanská hnutí za prosazování a dodržování lidských práv, urodivší se v podmínkách autoritativních režimů

východní Evropy, nejsou jen dočasným zjevem poplatným době a prostředí, ale budou se mnohotvárně a různorodě uplatňovat v sociálním životě společenství sjednocené Evropy.

Duben 1979